

*Астанова С.У.***КЫРГЫЗСТАНДА АЯЛДАР ИШКЕРДИГИН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН
УЧУРДАГЫ АБАЛЫ ЖАНА КЕЛЕЧЕГИ***Астанова С.У.***СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЖЕНСКОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КЫРГЫЗСТАНЕ***S.U. Astanova***CURRENT SITUATION AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT
OF FEMALE ENTREPRENEURSHIP IN KYRGYZSTAN**

УДК: 338.1 (043.3)

Макаланын максаты ишкердиктин өзгөчө жана маанилүү түрү болгон аялдар ишкердигинин Кыргызстандагы азыркы мезгилдеги абалын изилдөөнүн, чет өлкөлөрдүн аялдардын ишкердигине көмөк көрсөтүү саясатын жана ишкердиктин бул түрүнө мамлекеттик колдоо көрсөтүү боюнча тажрыйбасын талдоонун натыйжасында республикада аялдар ишкердигин өнүктүрүү боюнча иштиктүү чараларды сунуш кылуу болуп саналат. Бул максатта аялдар ишкердигин уюштуруунун көйгөйлөрү жана өзгөчөлүктөрү кеңири иликтенип, өлкөдө аны өнүктүрүүгө таасирин тийгизген чечүүчү факторлор аныкталды. Расмий статистиканын жана жүргүзүлгөн социологиялык сурамжылоолордун маалыматтарынын негизинде республикадагы ишкер-аялдар тарабынан бизнести уюштуруу жаатындагы учурдагы кырдаал экономиканын тармактары, өлкөнүн региондору боюнча чагылдырылды. Аялдар ишкердигин өнүктүрүүгө көмөк жана колдоо көрсөтүү зарылдыгы негизделди жана айрым өлкөлөрдүн бул багыттагы тажрыйбасынын анализинин натыйжасында иш-чаралар сунуш кылынды.

Негизги сөздөр: аялдар ишкердиги, ишкер-аялдар, чакан бизнес, факторлор, долбоорлор, мамлекеттик колдоо, укуктук база, өнүгүү келечеги.

Цель настоящей статьи заключается в предложении действенных мер по развитию особого и важного вида предпринимательства - женского предпринимательства в Кыргызстане по результатам исследования его современного состояния в республике, анализа политики содействия предпринимательству женщин и опыта зарубежных стран по оказанию государственной поддержки данному виду предпринимательства. Для этой цели подробно изучены проблемы и особенности организации женского предпринимательства, выявлены ключевые факторы, влияющие на его развитие в стране. На основе данных официальной статистики и проведенных социологических опросов отражена нынешняя ситуация в республике по организации бизнеса женщинами-предпринимателями в разрезе отраслей экономики, регионов страны. Обоснована необходимость содействия и оказания поддержки развитию женского

предпринимательства и предложены меры в данном направлении по результатам анализа опыта отдельных стран.

Ключевые слова: женское предпринимательство, женщины-предприниматели, малый бизнес, факторы, проекты, государственная поддержка, правовая база, перспективы развития.

The purpose of this article is to propose effective measures for the development of a special and important type of entrepreneurship - women's entrepreneurship in Kyrgyzstan based on the results of a study of its current state in the republic, analysis of the policy of promoting women's entrepreneurship and the experience of foreign countries in providing state support for this type of entrepreneurship. For this purpose, the problems and features of the organization of female entrepreneurship were studied in detail, the key factors affecting its development in the country were identified. Based on official statistics and opinion polls, the current situation in the republic on the organization of business by women entrepreneurs in the context of economic sectors and regions of the country is reflected. The necessity of promoting and supporting the development of women's entrepreneurship is substantiated and measures are proposed in this direction based on the results of analysis of the experience of individual countries.

Key words: women's entrepreneurship, women entrepreneurs, small businesses, factors, projects, state support, legal framework, development prospects.

Бүткүл дүйнөлүк эмгек уюмунун адистери аялдардын коомдун экономикалык турмушундагы ролун жогорулатуу жана гендердик тендикти камсыз кылуу үчүн аялдар ишкердигине мамлекеттик колдоо көрсөтүүнүн маанилүүлүгүн белгилешет. Ишкердикке, анын ичинен аялдардын ишкердигине мамлекеттик колдоо көрсөтүү бизнести өнүктүрүү үчүн экономикалык жана укуктук шарттарды, стимулдарды түзүүнү, ошондой эле ага материалдык жана каржы ресурстарын жеңилдетилген шарттарда берүүнү камтыйт.

Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасында бизнести жана анын өзгөчө бөлүгү - аялдар ишкердигин өнүктүрүү үчүн белгилүү базаны түзүү зарылдыгы

бышып жетилди. Андыктан рынок шарттарында экономикалык жактан активдүү аялдардын социалдык абалын жана жүрүм-турум стратегиясын аныктоо максатындагы изилдөөлөрдү жүргүзүү зарыл.

Биздин оюбузча, аялдар ишкердигин өнүктүрүүгө кедергисин тийгизген башкы фактор болуп бул жаатта мыйзам нормаларынын жоктугу саналат. Рынок экономикасы өнүккөн өлкөлөрдө мындай мыйзам актыларынын кабыл алынышы аялдар жетектеген чакан бизнес ишканаларынын өсүшүнө өбөлгө түзгөн. Алсак, АКШда аялдар ишкердиги жөнүндө мыйзамдын кабыл алынышы аялдардын чакан бизнестеги үлүшүнүн 7%дан 60%га жетишине алып келген. Батыш Европа өлкөлөрүндө 90-жылдардын башында менчик ээлери болгон аялдардын санын көбөйтүүгө багытталган мамлекеттик программалар иштелип чыккан. Финляндияда «Аялдар үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөр» программасы, Швецияда «Айыл жерлеринде аялдар чакан бизнесин өнүктүрүү» программасы кабыл алынган. Натыйжада Швецияда аялдар жетектеген дыйкан чарбалардын саны 13%дан 30%га көбөйгөн [5].

Кыргызстанда мындай укуктук-ченемдик актыларды жана программаларды кабыл алуунун маанилүүлүгү аялдардын эмгек рыногунда атаандаштыкка жарамдуулугун жогорулатуу, аялдар жумушсуздугун кыскартуу, жашоо шарттарын жакшыртуу жана аялдарды иш менен камсыз кылуу чөйрөлөрүн кеңейтүү зарылдыгы менен шартталат.

Учурда Кыргызстанда аялдар ишкердигин өнүктүрүүгө колдоо көрсөтүү негизинен чакан ишкердикке мамлекеттик колдоо көрсөтүү программаларынын алкагында жүргүзүлөт. Белгилүү болгондой, чакан бизнестин аялдарга тиешелүү багыттары болуп тейлөө жана коомдук тамактануу чөйрөсү саналат. Республикада чакан ишкердикке колдоо көрсөтүү мамлекеттик программасы аялдар ишкердигине колдоо көрсөтүү боюнча төмөнкү иш-чараларды камтыйт:

- жаңыдан иш баштаган ишкер аялдардын демилгелерин каржылоо, микронасыяларды тартуу;
- аялдар ишкердиги, аны өнүктүрүүнүн бардык аспектилерин боюнча мониторинг жүргүзүү;
- ишкер-аялдарга колдоо көрсөтүү багытында маалымат жайылтуу, пропагандалоо жана басып чыгаруу ишмердүүлүгүн активдештирүү;
- жумушсуз аялдарды ишкердиктин негиздерине окутуу.

Ишкер-аялдар үчүн ишкердикти уюштуруунун үй-бүлөлүк формаларына колдоо көрсөтүү маанилүү

аспекти экендиги талашсыз, анткени дүйнөлүк тажрыйба көпчүлүк ишкер-аялдар бизнесте уюштуруунун үй-бүлөлүк формаларына ыкташарын тастыктайт. Алсак, Батыш өлкөлөрүндө үй-бүлөлүк бизнеске улуттук өндүрүштүн басымдуу бөлүгү туура келет. Италияда үй-бүлөлүк типке жалпы ишканалардын 90% туура келет. Калк өзүн-өзү иш менен камсыз кылып иштеген фирмалардын төрттөн бири бир үй-бүлөнүн менчиги болуп саналат. Польшада жана Венгрияда чакан ишкердик салттуу өнүккөн 90-жылдардын башында калктын 50-70% формалдуу эмес иш менен камсыз кылуудан киреше тапкан.

Майда үй-бүлөлүк формалар өлкөнүн экономикалык өнүгүшүндө маанилүү роль ойногон мамлекеттерде өзүн-өзү иш менен камсыз кылган аялдардын үлүшү чоң. Алсак, өзүн-өзү иш менен камсыз кылган аялдардын үлүшү Румынияда 45%, Польшада - 27%, Словенияда - 16%, Болгарияда - 11% түзөт [5].

Ал эми Россия Федерациясында үй-бүлөлүк ишкердик калыптануу стадиясында. Үй-бүлөлүк бизнесте өнүктүрүүгө үй-бүлөлүк фирмаларды каржылоо үчүн насыя ресурстарды берүү системасынын чабалдыгы; укуктук жөнгө салуудагы кыйынчылыктар тоскоол жаратат. Үй-бүлөлүк ишкердик салттарынын жоктугу да аялдар бизнесин өнүктүрүүгө тоскоолдук жаратуучу фактор болуп саналат [4].

Мамлекеттин көйгөйлүү маселелеринин бири – аялдардын ишкердикке позитивдүү мамилесин калыптандыруу болуп саналат. Өз ишин жаңыдан баштап жаткан аялдар үчүн маалыматтык инфраструктураны өнүктүрүү абдан маанилүү. Андыктан аялдарды иш менен камсыз кылууга шарт түзгөн бизнес-идеялардын маалымат базасын түзүү боюнча иш алып баруу зарыл.

Жүргүзүлгөн социологиялык сурамжылоонун натыйжасында Кыргызстанда аялдар ишкердигин өнүктүрүүгө негизги тоскоолдуктар деп салык системасынын начардыгы (суралгандардын 66,7% салыктар жогору жана ишкер-аялдарга тоскоолдук жаратат дешет) жана өз ишин ачуу, жүргүзүү үчүн материалдык, насыя-каржы мүмкүнчүлүктөрүнүн жетишсиздиги эсептелери аныкталды. Аялдар ишкердигин жайылтууга чектелүү каржы мүмкүнчүлүктөрү (75,8%) жана насыянын жетишсиздиги (46,7%), жана менчик каражаттардын жоктугу (62,6%) тоскоол болот. Ошондуктан микронасыя берүү жана микрокаржылоо системасын өнүктүрүү аялдар ишкердигинин өнүгүшүнө өбөлгө түзгөн эң башкы иш-чара болуп саналат.

Россиянын тажрыйбасына таянып, ишкер-аялдарга колдоо көрсөтүү үчүн бирдиктүү микрокаржы тармагын түзүү жана өнүктүрүү зарыл деп эсептөөгө негиз бар. Россияда россиялык ишкер-айымдардын демилгеси менен түзүлгөн Аялдар микрокаржы тармагы иштейт. Анын башкы максаты кирешелери төмөн ишкер-аялдардын каржы ресурстарына муктаждыгын канааттандыруу болуп саналат. Ишмердүүлүгүнүн натыйжалары бул уюмдун ийгиликтүү иштегенин тастыктайт.

Жеңилдетилген салык алуу аялдар ишкердигине колдоо көрсөтүүнүн дагы бир багыты болууга тийиш. Социалдык кызматтарды көрсөткөн чакан бизнес чөйрөсүндөгү ишканалар үчүн салыктык жеңилдиктер аялдар ишкердигин өнүктүрүүгө өбөлгө түзөрү анык.

Иш менен камсыз кылуу көйгөйү боюнча тандалма изилдөөнүн жыйынтыгында Кыргызстанда ишкерлердин арасында аялдардын үлүшү 25% экендиги аныкталды. Анткен менен адистер акыркы жылдары аялдар жетектеген ишканалардын санынын өсүү тенденциясы байкалганын белгилешет.

Аялдардын ишкердиктин ар түрдүү тармактарына тартылуусунун текши эместиги байкалат. Изилдөөлөр боюнча, өнөр-жайында, айыл-чарбасында, дүң соодада, рыноктун иштешин камсыз кылуу боюнча ишмердүүлүктө, каржы чөйрөсүндө ишкер-аялдардын үлүшү абдан аз, мисалы өнөр-жайында 3%, каржы секторунда 15%. Аялдар «салттуу аялдар тармактарын» - чекене соода, коомдук тамактануу, илим, маданият, саламаттыкты сактоо ж.б. мыкты өздөштүрүшкөн. Бул чөйрөлөрдө ишкер-аялдардын үлүшү 22%дан (илимде) 48%га чейин (чекене соодада). Кыргызстандын ар бир алтынчы орточо статистикалык үй-бүлөсүндө аялдар ишкердик менен алектенип, эркекке караганда көбүрөөк каражат табат. Мында аялдар жетектеген ишканалардын жалпы санынын 35% жакыны социалдык багытты карманат: жумуш орундары түзүлөт, жумушсуздар, жаш балалуу жалгыз бой энелер ишке алынат [1].

Тармактык спецификасынан тышкары аялдар ишкердигинде аймактык көз карандылык да байкалат. Аялдар жетектеген ишканалар, негизинен Бишкек жана Ош шаарларында, облустук борборлордо жайгашкан.

Ишкердикте аялдарга мамлекеттик колдоо көрсөтүү гендердик айырмачылыктар менен шарталган. Аялдардын энелик жана кесиптик функцияларын айкалыштыруу зарылдыгы, ошондой эле аялдардын

эмгек рыногундагы социалдык-экономикалык мүнөздөмөлөрү аялдардын ишкердикке мамилесинин өзгөчө спецификасын түшүндүрөт.

Аялдар ишкердигине колдоо көрсөтүүнүн маанилүү аспектиси болуп мектепке чейинки билим берүү жана турмуш-тиричилик тейлөө чөйрөлөрүндө инфраструктураны өнүктүрүү саналат. Бала бакчаларды, химиялык тазалоочу, кир жуучу жайларды ж.б. көбөйтүү кош жумуш менен камсыз болуунун натыйжасында аялдарга түшкөн жүктү азайтууга шарт түзөт. Үй чарбасын жүргүзүүгө кеткен убакытты үнөмдөө аялдарга бизнесте өз потенциалын кеңири ишке ашыруу мүмкүндүгүн берет.

Аялдардын чакан ишкердигине мамлекеттик колдоо көрсөтүүнүн эң негизги маселеси укуктук-чечендик базаны өркүндөтүү болуп саналат. Мамлекеттик жана коомдук уюмдарды мыйзам чегинде бекитүү маанилүү роль ойнойт. Аялдардын коомдук уюмдары бардык өлкөлөрдө натыйжалуу, анткени алар өз ишинде аялдар ишкердигинин спецификасын жана анын мотивдерин эске алышат.

Мамлекеттин аялдар ишкердигине колдоо көрсөтүү жаатындагы ишмердүүлүгү мамлекеттик түзүмдөр менен коомдук бирикмелердин ортосундагы социалдык өнөктөштүктү өнүктүрүүнүн алкагында жигердүү жүргүзүлүүдө. Мамлекет менен коомдук бирикмелердин ортосундагы өз ара мамилелер мамлекеттик деңгээлде 1995-жылдын 19-мартында кабыл алынган «Коомдук бирикмелер жөнүндө» мыйзамынын 17-беренесинде бекитилген.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан түзүлгөн аялдардын абалын жакшыртуу маселелери боюнча комиссия социалдык өнөктөштүк принциптеринде аракеттенет, анын курамына мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлигинин органдарынан тышкары коомдук бирикмелердин өкүлдөрү кирет. Комиссиянын отурумдарында аялдардын абалын жакшыртуудагы көйгөйлөр жана аларды чечүү жолдору каралат. Кыргызстанда «Курак» деп аталган ишкер-аялдардын ассоциациясы түзүлгөн (2014-ж.), ошондой эле айрым башка коомдук бирикмелер иш алып барат.

Кыргызстандагы аялдар ишкердигин өнүктүрүүгө көмөк көрсөткөн ири уюмдарга Ишкер-аялдардын конфедерациясы, Кыргызстан аялдарынын конгресси, Ишкер аялдар клубу ж.б. кирет. Бул уюмдар мамлекеттик кызматтар менен аялдар ишкердиги жаатындагы мыйзамдарды өркүндөтүү багытында иштешип, аялдар долбоорлорун ишке тартышат, өлкөнүн ишкердик жана саясий турмушуна катышат.

Кыргызстанда жана анын региондорунда аялдар ишкердигин өнүктүрүү жаатында аялдарды иш менен камсыз кылууну жана ишкердикти өнүктүрүүнүн темптерин жогорулатуу максатындагы атайын долбоор керек. Аялдарды иш менен камсыз кылууга көмөк көрсөтүүнүн перспективдүү багыты болуп чакан бизнес чөйрөсүндө аялдар ишкердигине колдоо көрсөтүүнүн жана өнүктүрүүнүн регионалдык программаларын түзүү саналат. Мамлекеттин калктын бардык катмарларынын кызыкчылыктарын эске алган социалдык-экономикалык саясатын жүргүзүү үчүн чечимдерди кабыл алуу жана башкаруу чөйрөсүнө аялдарды көбүрөөк тартуу зарыл.

Аялдар ишкердиги жөнүндө мыйзамдын кабыл алынышы азыркы Кыргызстандын шарттарында аялдар ишкердигин өнүктүрүүдө маанилүү кадам болуп калмак. Мыйзамда аялдар ишкердигине киргизүүнүн критерийлерин аныктоо, бул чөйрөгө салыктар, насыя жана камсыздандыруу боюнча жеңилдиктерди берүү,

микронасыя берүү системасын өнүктүрүү, аялдар бизнесине маалыматтык колдоо көрсөтүүнүн жетиштүү деңгээлине кепилдик берүү сыяктуу маселелер чагылдырылууга тийиш.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасындагы чакан жана орто ишкердик: стат. жыйнак. - Бишкек: КР Улуттук статистика комитети, 2018.
2. Монахова Ю.А. Социальная адаптация экономически активных женщин в условиях рынка // Женщины. История. Общество/ТвГУ. - Тверь, 2009. - 186-190-бб.
3. Морозов В.А. Женское предпринимательство как основа развития малого бизнеса // Российское предпринимательство. - 2003. - Том 4. - № 3. - 3-10-бб.
4. Карелова Г.Н. Женское предпринимательство в России: состояние, тенденции, перспективы. // Женское предпринимательство в экономике России и СНГ: Сб. - М., 2001. - 16-б.
5. Климантова Г.И. Семейное предпринимательство: потенциал развития. - М.: Изд-во РГСУ, 2006. - 31-32-бб.